

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMMUNIKATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHDA REFLEKSIV YONDASHUV

Tolipova Ozoda Ikromovna

Pedagogika kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik kommunikativligini rivojlantirishda refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Refleksiya jarayonining bo'lajak pedagoglarning o'z pedagogik faoliyati, muloqot uslubi, kasbiy xatti-harakatlari va kommunikativ imkoniyatlarini anglash hamda tahlil qilishdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, refleksiv yondashuv asosida talabalarning pedagogik muloqot jarayonida o'z fikrini aniq ifodalash, suhbatdoshni tinglash, konstruktiv fikr bildirish, nizoli vaziyatlarni maqbul hal etish va kommunikativ xatti-harakatlarini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada refleksiv suhbat, pedagogik vaziyatlar tahlili, o'z-o'zini baholash, fikr-mulohaza va refleksiv kundalik kabi metodlardan foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik kommunikativligini shakllantirishning samarali vositalari sifatida asoslangan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, kasbiy-pedagogik kommunikativlik, refleksiv yondashuv, pedagogik muloqot, refleksiya, kommunikativ kompetensiya, o'z-o'zini baholash, fikr-mulohaza, pedagogik vaziyat, kasbiy rivojlanish, kommunikativ ko'nikma.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub yangilanishlar va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni yanada kuchaytirmoqda. Ta'lim mazmunining yangilanishi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish, masofaviy va aralash ta'lim shakllarining rivojlanishi, kompetensiyaviy yondashuvning ustuvor yo'nalishga aylanishi o'qituvchining kasbiy faoliyatiga yangicha talablarni yuzaga keltirmoqda. Endilikda pedagogdan nafaqat o'z fanini chuqur bilish, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay olish, raqamli ta'lim vositalaridan samarali foydalanish, ta'lim oluvchilar bilan hamkorlikka asoslangan munosabatlarni yo'lga qo'yish va o'z pedagogik faoliyatini muntazam takomillashtirib borish talab etilmoqda. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchi an'anaviy bilim beruvchi subyekt maqomidan ta'lim oluvchining mustaqil fikrlashi, ijodiy izlanishi va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi pedagogik hamkor maqomiga o'tmoqda. Ta'lim oluvchilarning ehtiyojlari, qiziqishlari, individual imkoniyatlari va ta'lim olish usullarining xilma-xilligi pedagogdan

moslashuvchanlik, ochiq muloqot, empatiya va pedagogik takti talab etadi. Ayniqsa, ta’lim jarayonining interaktivlashuvi o’qituvchi va talaba o’rtasidagi muloqotning mazmuni va shakllarini tubdan o’zgartirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy-pedagogik kommunikativligini rivojlantirish oliy pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Kasbiy-pedagogik kommunikativlik o’qituvchining ta’lim jarayoni ishtirokchilari bilan maqsadga yo’naltirilgan, mazmunli va samarali muloqot qila olish qobiliyatini ifodalaydi. Bunda nutq madaniyati, faol tinglash, pedagogik empatiya, o’zaro hurmat, fikrni aniq va tushunarli ifodalash, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etish, ta’lim oluvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, muloqot jarayonida mos pedagogik strategiyani tanlash kabi jihatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’limning raqamli transformatsiyasi sharoitida kasbiy-pedagogik kommunikativlik tushunchasi yanada kengaymoqda. Pedagog o’z bilim va ko’nikmalarini muntazam yangilashi, zamonaviy ta’lim tendensiyalarini kuzatishi, yangi pedagogik texnologiyalarni o’zlashtirishi va o’z faoliyatining natijalarini tanqidiy baholashi lozim. Bunday talablar o’qituvchida refleksiv kompetensiyaning shakllangan bo’lishini taqozo etadi. Mazkur jarayonda refleksiv yondashuv alohida pedagogik ahamiyatga ega. Chunki refleksiya orqali bo’lajak o’qituvchi o’zining muloqotdagi xatti-harakatlarini anglaydi, kuchli va zaif jihatlarini aniqlaydi, pedagogik vaziyatni tahlil qiladi hamda keyingi faoliyati uchun tegishli xulosalar chiqaradi. O’z faoliyatiga refleksiv munosabatda bo’lgan bo’lajak pedagog o’zining kommunikativ imkoniyatlarini obyektiv baholash, muloqot jarayonida yuzaga kelgan muammolarning sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etishning samarali yo’llarini belgilash imkoniyatiga ega bo’ladi. Refleksiv yondashuvning muhim jihati shundaki, u bo’lajak o’qituvchini tayyor bilim va ko’nikmalarni o’zlashtirish bilan cheklab qo’ymaydi, balki uni o’z kasbiy faoliyatining faol tahlilchisi va rivojlantiruvchisiga aylantiradi. Bunda “Men qanday muloqot qildim?”, “Ta’lim oluvchi mening fikrimni qanday qabul qildi?”, “Muloqot jarayonida qanday qiyinchilik yuzaga keldi?”, “Men ushbu vaziyatda qanday pedagogik usuldan foydalandim?”, “Mening kommunikativ yondashuvim ta’lim natijasiga qanday ta’sir ko’rsatdi?”, “Keyingi safar qanday yo’l tutishim kerak?” kabi savollar refleksiv faoliyatning muhim vositalari sifatida namoyon bo’ladi.

Demak, zamonaviy ta’lim sharoitida bo’lajak o’qituvchining kasbiy-pedagogik kommunikativligini rivojlantirish faqat muloqot ko’nikmalarini shakllantirish bilan cheklanmaydi. U raqamli kommunikatsiya madaniyati, pedagogik empatiya, tanqidiy va refleksiv tafakkur, moslashuvchanlik, hamkorlik, kreativlik, pedagogik takt va uzluksiz kasbiy rivojlanish kabi o’zaro bog’liq sifatlarni shakllantirishni ham nazarda tutadi. Shu bois refleksiv yondashuv zamonaviy pedagogik ta’limda bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy-pedagogik kommunikativligini rivojlantirishning muhim metodologik va amaliy asoslaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Bo’lajak o’qituvchining kasbiy-pedagogik kommunikativligi uning kasbiy faoliyatining barcha bosqichlarida namoyon bo’ladi. O’qituvchi dars jarayonida nafaqat axborot yetkazuvchi, balki ta’lim oluvchilarni tinglovchi, motivatsiya

qiluvchi, yo‘naltiruvchi va hamkorlikni tashkil etuvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli pedagogik muloqotning samaradorligi o‘qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi muhim omillardan biridir. Kasbiy-pedagogik kommunikativlikni rivojlantirishda refleksiv yondashuvning asosiy mohiyati bo‘lajak o‘qituvchini o‘z pedagogik faoliyatini anglash, tahlil qilish va baholashga yo‘naltirishdan iborat. Bunda “Men qanday muloqot qildim?”, “Ta’lim oluvchi mening fikrimni qanday qabul qildi?”, “Muloqot jarayonida qanday qiyinchilik yuzaga keldi?”, “Men ushbu vaziyatda qanday pedagogik usuldan foydalandim?”, “Keyingi safar qanday yo‘l tutishim kerak?” kabi savollar muhim refleksiv vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu jihatdan refleksiv yondashuv oddiy o‘z-o‘zini baholashdan kengroq mazmunga ega. U o‘z faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash va uni takomillashtirish jarayonlarini o‘zaro uyg‘unlashtiradi. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘zining kommunikativ faoliyatini muntazam tahlil qilish orqali pedagogik muloqotdagi yutuq va kamchiliklarini aniqlaydi hamda kelgusidagi faoliyati uchun tegishli xulosalar chiqaradi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativligini rivojlantirishda refleksiv kundalik, pedagogik vaziyatlar tahlili, “Men-o‘qituvchi” portfeli, o‘z-o‘zini baholash varaqalari, videodars tahlili, “Aqliy hujum”, “Kichik guruhlarida refleksiya”, “Rolga kirish” va pedagogik kazuslar kabi metodlardan samarali foydalanish mumkin. Kasbiy-pedagogik kommunikativlikning rivojlanishi talabaning individual-psixologik xususiyatlari bilan ham chambarchas bog‘liq. Har bir talabaning temperamenti, nutqiy faolligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, tinglash madaniyati, ijtimoiy tajribasi va muloqotga kirishish darajasi turlicha bo‘lganligi sababli kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda individual va differensial yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv har bir talabaning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish va uning kommunikativ rivojlanishiga mos pedagogik shart-sharoitlarni yaratish imkonini beradi. Refleksiv yondashuvni amalga oshirishda hamkorlikka asoslangan ta’lim muhitini yaratish ham muhim ahamiyatga ega. Talabalar o‘z fikrlarini erkin ifodalashi, boshqalarning nuqtayi nazarini tinglashi, bahs-munozaralarda ishtirok etishi va turli pedagogik vaziyatlarga nisbatan mustaqil munosabat bildirish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Bunday muhit kommunikativ faollikni oshirish bilan birga, o‘zaro hurmat, empatiya va pedagogik takt kabi sifatning rivojlanishiga yordam beradi. Raqamli ta’lim muhitining rivojlanishi pedagogik kommunikatsiyaning mazmunini ham kengaytirmoqda. Bugungi bo‘lajak o‘qituvchi auditoriyada bevosita muloqot qilish bilan birga, elektron ta’lim platformalari, videokonferensiyalar, virtual guruhlar, messenjerlar va raqamli ta’lim resurslari orqali ham pedagogik muloqotni tashkil eta olishi kerak. Shu sababli refleksiv kommunikativ tayyorgarlik an’anaviy auditoriya muloqoti bilan cheklanmasdan, raqamli kommunikatsiya madaniyatini ham qamrab olishi zarur. Umuman olganda, refleksiv yondashuv asosida kasbiy-pedagogik kommunikativlikni rivojlantirish jarayoni **anglash – tahlil qilish – baholash – xulosa chiqarish – takomillashtirish** ketma-ketligi asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Mazkur jarayonning tizimli tashkil etilishi bo‘lajak o‘qituvchilarda samarali muloqot qilish, pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri baholash,

ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va o’z kasbiy faoliyatini muntazam takomillashtirish ko’nikmalarini shakllantiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy-pedagogik kommunikativligini rivojlantirishda refleksiv yondashuv samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo’ladi. Refleksiya bo’lajak pedagogga o’zining muloqotdagi xatti-harakatlarini anglash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, kommunikativ kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo’llarini belgilash imkonini beradi. Refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida talaba pedagogik muloqotning passiv ishtirokchisi emas, balki o’z kommunikativ rivojlanishining faol subyektiga aylanadi. Ayniqsa, pedagogik amaliyot, kommunikativ treninglar, pedagogik kazuslar, videodars tahlili, refleksiv kundalik va individual rivojlanish portfoliolaridan foydalanish bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kommunikativligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, kasbiy-pedagogik kommunikativlikni rivojlantirishning refleksiv modeli “muloqot - kuzatish - tahlil - baholash - xulosa - takomillashtirish” ketma-ketligi asosida tashkil etilganda, bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik mahorati, kommunikativ madaniyati, empatik qobiliyati va kasbiy o’zini anglash darajasini oshirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tolipova O.I. Oliy ta’lim tashkilotlari talabalarida kreativlikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari. Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2023.
2. Tolipova O.I. Ta’lim jarayonida pedagogik kommunikatsiya va samarali rahbarlik mexanizmlari. - *Zamonaviy ta’lim strategiyalari: muammo va yechimlar*, 2026, 186-190-betlar.
3. Tolipova O.I. Oliy ta’limda kreativ yondashuv asosida mustaqil ta’limni tashkil etishning pedagogik asoslari. - *Qo’qon universiteti xabarnomasi*, 2026. – №18-A. – 130-133-b. DOI: 10.54613/ku.v18i.1600. Tolipova O.I. Raqamli ta’lim muhitida bo’lajak o’qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish muammolari va yechimlari. - *Yangi Renessansda ilm-fan taraqqiyoti*, 2026.
4. Tolipova O.I. Ta’lim jarayonida individual va differensial yondashuvlarning pedagogik samaradorligi va ularni qo’llash mexanizmlari. - *Zamonaviy ta’lim strategiyalari: muammo va yechimlar*, 2026.
5. Tolipova O.I. Talabalarda kreativ va diskursiv tafakkurni rivojlantirishning innovatsion pedagogik yondashuvlari. - *Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g’oyalar*, 2026.